

Şərq Xalqlarının İncəsənəti Dövlət Muzeyi

XX əsrin əvvəllərində Moskvada fəaliyyətə başlayan ilk muzeylərdən biri də "Ars Aziatika" olmuşdur ki, bu da milliləşdirilmiş xüsusi kolleksiyalardan ibarət Şərq incəsənəti əşyalarının bazasında yaradılmışdı. 1918-ci ildə Moskvada Dövlət Tarix Muzeyində "Ars Aziatika"-nın açılışı oldu.

Açılış zamanı ekspozisiya cəmi iki zaldə yerləşdirilmişdi. 1925-ci ildə muzeyə Obuxov küçəsində yeni bina verildi. 1962-ci ildə isə ona Şərq Xalqlarının İncəsənəti Dövlət Muzeyi adı verildi. 1983-1984-cü illərdə muzey Suvorov bulvarında yeni binaya köçürüldü.

Muzey Şərq dünyası toplantılarının sistemli şəkildə yığılmasında köhnə İttifaqda yeganə idi. Burada Qafqaz, Orta Asiya, Sibir və Uzaq Şərq, ərəb ölkələri və İran, Türkiyə, Hindistan, Çin, Yaponi-

ya, Cənub Şərqi Asiya və Afrika ölkələri xalqları incəsənəti nümunələri nümayiş etdirilir.

XIX əsrin 70-ci illərinin sonlarına qədər rus ictimaiyyətinin geniş dairələri Orta Asiya xalqlarının bədii mədəniyyəti və incəsənəti ilə, demək olardı ki, tanış deyildilər.

1867-1870-ci illərdə rəssam V.V.Vereşaqen o vaxtkı Türkiyə diyarının şəhər və kəndlərini gəzmiş və ilk dəfə olaraq təkrarolunmaz gözəllik nümunələrinə malik olan Orta Asiya incəsənəti-fantastik ornamentlər, dekorlar, xalçalar, parça məmulatı, məişət əşyalarını toplamış, məlumat

Mərkəzi Asiya bölməsi

aldə etmişdir.

Orta Asiya xalqları incəsənəti əsərlərinin kolleksiyalaşdırılması XIX əsrin axırlarında III İsgəndər Muzeyində (hazırkı Rus Dövlət Muzeyi) təşkil edilmişdir. Buradakı nümunələr rus feodal nümayəndələri tərəfindən vassallığa görə çara hədiyyə edilmişdi.

Türkmən incəsənəti haqqında elmin inkişafında XIX əsrin 90-cı illərində kartoqrafik çəkilişlərə malik rus mühəndislərinin əsas rolu olmuşdur. Onlar tərəfindən karvan yollarından çox-çox uzaqlarda, səhra və yarımsəhralarda çoxsaylı qədim abidələr haqqında yazılar, qeydlər aparılmışdır.

XX əsrin əvvəllərində akademiklər V.V.Barold və S.F.Oldenburg tərəfindən ilk elmi-tədqiqat müəssisəsi-Orta Asiya və Şərqi Asiyanın öyrənilməsi üzrə Rusiya Komitəsi təşkil edildi. Komitənin işində coğrafi və iqtisadi problemlərlə yanaşı, mədəniyyət məsələləri də əsas yer tuturdu. Komitənin ən əhəmiyyətli işlərindən biri də arxitektora-xeoloq B.N.Zasipkinin Səmərqənddə Teymurun qəbri ilə əlaqədar tədqiqatı olmuşdur.

Rusiya Komitəsinin işində muzeyin gələcək baş məsləhətçisi (1925-ci ildə muzeyin direktoru olmuş) professor Boris Petroviç Denike fəal iştirak edirdi. B.P.Denike hesab edir ki, muzey kolleksiyalarının qiymətliyi nəinki ayrı-ayrı eksponatların bədii əhəmiyyətliyiyləndir, eyni zamanda

xalqın mədəniyyəti tarixinin tam şəkildə əks etdirilməsindəndir. Buna görə də 20-ci illərdə muzey o dövrdə təşkil edilmiş Türkmən mədəniyyəti və incəsənəti abidələrinin qorunması komitəsinin köməyi ilə ekspozisiya materialları ilə zənginləşdirilməyə başladı. Muzeyin ilk ekspedisiyası 1923-1924-cü illərdə Uzgenə göndərildi. Ekspedisiya Orta Asiyanın arxeoloji cəhətdən tam elmi tədqiqatının başlanğıcını qoydu.

1926-1928-ci illərdə B.P.Denikenin rəhbərliyi altında Asiyanın qədim şəhərlərindən biri olan Termezdə böyük arxeoloji işlər davam etdirildi. Sonrakı ekspedisiyaların fəaliyyəti Şərqi mədəniyyəti və incəsənəti haqqında biliklərin inkişaf etdirilməsi və Orta Asiyanın şəhərlərində ilk muzeylərin yaranması ilə nəticələndi.

30-cu illərin arxeoloji tədqiqatları Respublika elmi müəssisələri və institutların, o vaxtkı SSRİ Elmlər Akademiyasının nəzdində keçirildi və muzey öz növbəsində yeni fəaliyyətə qoşuldu: muzeylərin əməkdaşları Orta Asiya respublikalarının milli rəngkarlıq və qrafika əsərlərinin ilk nümunələrini toplamağa başladılar. 30-cu illərdə muzeyə Özbəkistandan Ural Tansıkbayev, Türkmənistandan Byaşım Nurəli, Qazaxıstandan Abilxan Kasteyev və digər şəxslərdən nümunələr daxil olmağa başlamışdı.

Muzeydə Orta Asiyanın minillikləri əhatə edən

tarixi, mədəniyyət və incəsənəti nümayiş etdirilir, bu xalqların yüksək bədii mədəniyyətə malik olduqları buradakı eksponatlar vasitəsilə bir daha sübut olunur.

Muzeydə b.e.əvvəl III-II minilliklərə aid Orta Asiyanın qədim incəsənət abidələri nümayiş etdirilir. Türkmənistanda qazıntılar zamanı 30-cu illərdə aşkar olunan 9 ədəd mərasim üçün nəzərdə tutulmuş qab gözəl ornamentlərlə bəzədilmişdir, bu qablar üzərindəki müxtəlif heyvan təsvirləri cəlbedicidir. Bu məmulatın aşkar edildiyi hazırkı Qaraqum səhrasında hələ 6 min il bundan əvvəl müxtəlif peşələrin inkişaf etdiyini sübut edilmişdir.

Qədim Xarəzm dövlətinin ərazisi hesab edilən Qızılqumun dərinliklərində, Gavur-qaladan tapılan b.e.əvvəl II əsrə aid döyüşçü başı fiquru ekspozisiyanı bəzəyir. Döyüşçü dodaqlarını bir-birinə sıxmış və gözlərini geniş açmışdır. Heykəltəraş insanın daxili vəziyyətini verməyə səy göstərmişdir.

IX-XII əsrlərə aid Əfraslub kaşılarının nümunələri çox maraqlıdır. Səmərqənd, hələ antik dövrdə peşə sənətkarlığı mərkəzi olmaqla çox məşhur idi. Səmərqənd kaşı ustalarının düzəldikləri müxtəlif əşyalar bütün Orta Asiyada məşhur olmaqla heç bir rəqiblə üzləşməmişdir.

Şərqi Xalqların İncəsənəti Dövlət Muzeyinin kolleksiyaları öz tərkib və keyfiyyətinə, həm də kəmiyyətinə görə fərqlənir. Belə ki, 150-dən artıq belə müxtəlif qab məmulatlarının muzeydə nümayiş məlumdur ki, bunlar IX-XII əsrləri əhatə edir.

X əsrə aid iki ədəd qab çox unikal at və balıq rəsmləri ilə bəzədilmişdir. At günəş simvolu, balıq isə su simvolu olmaqla qədim mədəniyyət ənənələrindən xəbər verir. Quş və başqa heyvan rəsmləri ilə bəzədilən qablar ayrı-ayrı simvolları nəzərə çəpdirir.

Muzeydə nümayiş etdirilən, XVIII əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərinə aid türkmən xalçaları çox gözəl ornamentlidir. İnkişaf rəmzi olan xalçalar üzərində türkmən ilk dəfə ayaq açmış, xalça üzərində yerləşmiş, yatmış, dincəlmiş, şənələnmiş, toy və yas mərasimləri keçirmiş, nəhayət, son mənzilə də xalçaya bükülərək yola salınmışdır. Buna görə də xalça Qafqaz və Orta Asiya xalqlarının çox zəngin dekorativ-tətbiqi incəsənətini əks etdirməklə yaşatmış, XVIII əsrdən bu günlərədək böyük bir dövrü əhatə edir.

XVIII-XX əsrlər türkmən xalçalarının

açıq qırmızı, qırmızı-qəhvəyi, açıq göy, göy, tünd-qırmızı rəngləri, üzərindəki bəzəkləri, müxtəlif rəsmləri, fiqurları, işarələri sanki ümumi ansambl təşkil edir. Xalçalar həm ölçülərinə, həm də bəzəklərinə görə müxtəlif məqsədlər üçün toxunmuşdur. Məsələn, döşəmə üçün, divarlardan asılmaq üçün toxunan xalçalar, xalça-çantalar, namaz xalçaları, dövrün belinə salmaq üçün qotazlı xalçalar və s. nümunələr Muzeyin ekspozisiyasını bəzəyir.

B.e. əvvəl I minilliyə aid bürüncdən hazırlanmış qadın fiquru Dağıstan bədii mədəniyyət nümunəsidir. Dağıstanda qadınların zəhmətkeş olduqları, yerli şəraitə uyğun heyvandarlıqla məşğul olmaları bu fiqur vasitəsilə verilir. Bürüncdən düzəldilmiş müxtəlif heyvan fiqurları da muzeydə nümayiş etdirilir.

Dağıstan tikmələrinin müxtəlif növləri ekspozisiyanı bəzəyir. XVIII-XIX əsrlərə aid bu tikmələrdə müxtəlif rəsmlər həkk edilmişdir.

Dağıstan kaşı nümunələri arasında XI əsrə aid müxtəlif ölçülü küplər diqqəti cəlb edir. Əvvəllər belə küplər Aul Qalada düzəldilmişdir. Aul Qala dağılıdıqdan sonra İspik kəndi kaşı qabların istehsalı mərkəzinə çevrilir. İspik qabları XVII-XIX əsrlərə aid olmaqla, əsasən qırmızı-qəhvəyi, tünd sarı və tünd göy rəngdədir. Belə qabların üzərində günəş, at rəsmləri çəkilmişdir. Bu qəbildən olan qablar içərisində Balxar məmulatı çox zövqlə bəzədilmişdir. Belə qab-

Maraqlı diskusiya

lardan müxtəlif mərasimlərdə istifadə edilmiş. 50-ci illərdən başlayaraq bu cür qabların kənarlarında müxtəlif heyvan rəsmləri çəkilmişdi. Təsədüfü deyil ki, 1958-ci ildə Östəndə Beynəlxalq keramika sərgisində Balxar ustaları "Qran-pri" mükafatına layiq görülmüşdür.

XVII əsrin ortalarında Rusiya ilə Çin arasında diplomatik və ticarət əlaqələri əmələ gəlmişdir. Çin yun məmulatı Rusiyada geniş yayılmağa başladı.

XVIII əsrdə Çindən Rusiyaya gətirilmiş çini qablardan istifadə edilməyə başlanırdı. XIX əsrin 80-ci illərində artıq Rusiyada Çin rəngkarlığı nümunələri yayılırdı. İlk kolleksiyaçılarından biri rəssam İ.S.Ostrouxov idi. Ticarət mərkəzi Nijeqorod yarmarkası idi ki, buraya Orta Asiyadan, Qafqazdan, İrandan müxtəlif yun məmulatları, parçalar, xalçalar, çox nadir qədim əlyazmaları, müxtəlif qiymətli əşyalar gətirilmişdi. Beləliklə, S.İ.Şukin tərəfindən kolleksiyalar toplanıldı, bunların arasında Çin və Hind miniatürləri əsas yer tuturdu.

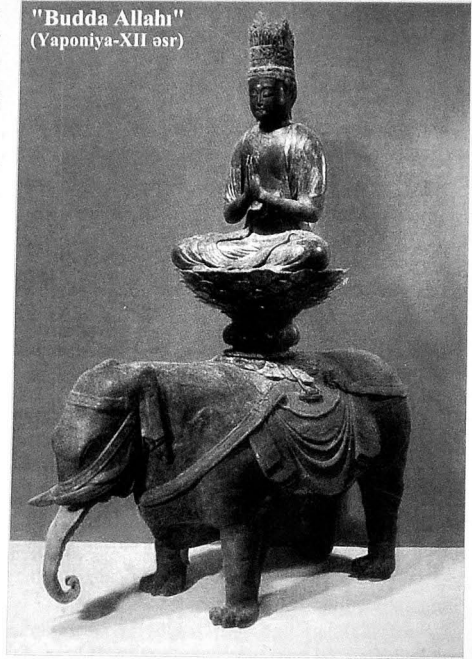
Muzeydə Çin incəsənəti nümunələri - b.e.əvvəl II minilliyə aid müxtəlif formalı qablar, Su Xançen ("Oynayan uşaqlar"), Çjao Menfu (1234-1322; "Monqol-atlı"), Çou İn (1500-1560; "Atılmış qadın haqqında poema"), Syuy Vey (1521-1593; "Çiçəklər və inkişaf"), Çə Şibao (1615-1658; "Peyzaj"), Van Tsenin əsərləri və başqa nümunələr muzeydə nümayiş etdirilir.

Muzeydə qorunan XV əsrə aid feodal Yaponiyasının məişətinə daxil olan çay mərasimlərinin üçün qablar maraqlıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Yaponiyada təşkil edilən çay mərasimləri, ayrı-ayrı adamları bir-birinə yaxınlaşdırır, dostluğu, mehribanlığı artırır, münasibəti daha da yaxşılaşdırmaq vasitəsinə çevrilir.

Muzeydən bir görünüş

"Budda Allahı"
(Yaponiya-XII əsr)

Əlbəttə, belə mərasimlər ayrı-ayrı xüsusi pavişionlarda, evlərdə, mənzillərdə də təşkil edilir. Mərasim zamanı mühitin uyğun şəkllə salınması, qabların gözəlliyi, paltarların mərasimə uyğun, zövqlə seçilməsi, ev yiyəsinin xoş, gülərliz münasibəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yaponiyada çay mərasimləri üçün dekorativ-tətbiqi incəsənətin nümunələri olan qədim qablar muzeydə nümayiş etdirilir.

Muzeydə dahi Azərbaycan şairi, mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sinin əlyazması qorunub saxlanılır. Bu əlyazmaya 56 miniatür çəkilmiş, müsəlman Şərfinin minilliklər ərzində ədəbi-bədii yaradıcılıqla zəngin mədəniyyəti bir daha sübut edilmişdir.

● İ. HÜSEYNOV,
kulturologiya elmləri doktoru, professor

● S. ƏMİRKHANOV,
pedaqoji elmlər namizədi